

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ МОДЕЛІ ПРИЙНЯТТЯ СТУДЕНТАМИ СТРАТЕГІЧНИХ ЖИТТЄВИХ РІШЕНЬ НА ОСНОВІ АКМЕО-ГУМАНІСТИЧНОГО ПІДХОДУ

Помиткіна Л.В.

У статті розглядаються теоретико-методологічні засади прийняття студентами стратегічних життєвих рішень, визначено основні етапи, показники, критерії та психологічні механізми цього процесу, презентовано психологічну модель.

Ключові слова: рішення, стратегічні життєві рішення, психологічна модель.

В статье рассматриваются теоретико-методологические основы принятия студентами стратегических жизненных решений, определены основные этапы, показатели, критерии и психологические механизмы этого процесса, презентована психологическая модель.

Ключевые слова: решения, стратегические жизненные решения, психологическая модель.

In article consider theoretical and methodological bases of students to make strategic life decisions, presents the stages, indicators, criteria and psychological mechanisms for do this process, presented psychological model.

Key words: decisions, strategic life decisions, psychological model.

Постановка проблеми. Сучасна освіта як система соціалізації та розвитку особистості повсякчас перебуває у пошуках нових шляхів забезпечення особистісного зростання студентської молоді. Проблемам особистісного розвитку присвячені праці відомих зарубіжних і вітчизняних науковців і практиків у філософії, педагогіці, психології та багатьох інших науках, які з різних сторін вивчають феномен "людина". Однією з актуальних проблем розвитку студентської молоді є її підготовка до прийняття відповідальних доленосних рішень, результат яких позначається на життєвому шляху особистості. Мова йде про стратегічні життєві рішення у трьох найважливіших напрямках життя: професійному самовизначенні, виборі супутника життя та визначенні життєвої позиції особистості, які необхідно вирішувати, переважно, у студентському віці.

Проблемам вибору та процесу прийняття рішень присвячені праці таких відомих вчених, як К.О. Абульханова-Славська, А. Адлер, Г.О. Балл, М.Я. Грот, Д. Келлі, Г.С. Костюк, В.О. Моляко, Л.В. Сохань, О.К. Тихомиров, В.М. Чернобровкін та багато ін. [1], [3], [2], [5],

[10], [7], [4], [8], [9], [11]. Однак проблема прийняття стратегічних життєвих рішень студентами розроблена не достатньо і потребує уточнення та наукового обґрунтування.

Метою статті є висвітлення теоретичних засад побудови концептуальної психологічної моделі прийняття студентами стратегічних життєвих рішень.

Виклад основного матеріалу. Аналіз науково-психологічної літератури дозволив виявити, що під рішенням взагалі розуміють формування мисленневих операцій людини, які знижують вихідну невизначеність проблемної ситуації, а також найістотніші фази вольового акту, які проходять стадії пошуку, прийняття і реалізації рішення. Рішення бувають адміністративні, політичні, екстремальні, моральні, управлінські, творчі, педагогічні, стратегічні життєві та ін.

Стратегічні життєві рішення розглядаються вченими як такі, що пов'язані з особливою відповідальністю, мають провідне значення у життєвому процесі людини, впливають на формування життєвого шляху особистості, мають визначний, доленосний характер. До них доцільно віднести рішення щодо професійного самовизначення, рішення щодо вибору супутника життя та рішення щодо визначення життєвої позиції особистості.

У процесі теоретичного аналізу було визначено, що прийняття стратегічного життєвого рішення щодо професійного вибору є пролонгованим у часі процесом, який вимагає кваліфікованих знань, практичних навичок і рішучих дій особистості. Прийняття стратегічного життєвого рішення щодо визначення життєвої позиції відбувається на основі ставлення особистості до навколишнього світу, її ціннісної орієнтації, ставлення до себе та до інших людей, соціальних норм та розвитку культурного середовища.

Прийняття стратегічного життєвого рішення щодо вибору супутника життя є відповідальним і складним психологічним процесом, який суттєво відрізняється від вибору професії та життєвої позиції, передусім тим, що це рішення є актом взаємодії партнерів і вибір одного ще не означає згоди іншого партнера. Результатом одностороннього вибору може бути нещасне кохання "на все життя", а результатом взаємного вибору – злагода та сімейне щастя.

Кожне з наведених стратегічних життєвих рішень актуалізує специфічні психологічні механізми особистості. У відповідності з нашим робочим визначенням прийняття студентами стратегічних життєвих рішень є складним особистісно детермінованим процесом, що актуалізує ціннісно-мотиваційні, емоційно-почуттєві, інтелектуальні та вольові психологічні механізми і призводить до життєвого самовизначення

(вибору професії, супутника життя, визначення життєвої позиції), зменшення невизначеності вихідної ситуації вибору.

Основним підходом до вивчення проблеми прийняття стратегічних життєвих рішень студентами визначено акмео-гуманістичний підхід. Він дозволяє визначати принципи діагностики психологічної готовності студентської молоді, розробляти й впроваджувати психолого-педагогічні засоби, спрямовані на психологічну підтримку студентів у процесі життєвого самовизначення.

Акмео-гуманістичний підхід синтезує основні концептуальні положення акмеологічного, аксіологічного та гуманістичного підходів, що втілюються у наступні принципи: цілісності особистості, соціально-психологічної детермінації прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень, розвитку та самоактуалізації особистості, раціогуманізму, свободи волевиявлення особистості у процесі прийняття стратегічного життєвого рішення.

Для розкриття психологічних механізмів прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень доцільно розглянути цей процес у контексті певних психологічних теорій, зокрема, в контексті теорії психічного оберту, яку розробляв засновник української психології М.Я. Грот. Вчений визначає структуру психічного оберту як загальний механізм психічної діяльності людини, у якому ним виділяються чотири фази [5, с. 51-52]:

1. Зовнішнє враження на організм, або момент об'єктивної сприйнятливості, котрому відповідають відчуття як первинні утворення та уявлення, поняття або ідеї як ускладнені психічні явища.

2. Переробка цього зовнішнього враження у внутрішнє, або момент суб'єктивної сприйнятливості – почуття задоволення або страждання, вдовolenня і хвилювання.

3. Викликаний цим внутрішнім враженням такий же внутрішній рух, або момент суб'єктивної діяльності – прагнення, бажання, хотіння.

4. Зовнішній рух організму назустріч предмету, або момент об'єктивної діяльності – рухи, дії, вчинки [5, с. 440].

Принциповим положенням М.Я. Грота є те, що будь-яка діяльність людини відбувається на основі проходження повного психічного оберту через сприйняття, переживання, обмірковування та вольову дію.

Оскільки процес прийняття рішень є психічною діяльністю, здійснення психічного оберту можна розглядати як важливу психологічну умову, коли у кінці вибору альтернатив людина приймає попереднє рішення, потім при отриманні додаткової інформації знову розглядаються нові альтернативи та порівнюються і уточнюється попереднє рішення. Цей цикл може повторюватися, відбуватися по колу, доки людина не прийме остаточне рішення.

Отже, процес прийняття рішення особистістю відбувається в загальному вигляді на основі психологічного механізму психічного оберту, може мати циклічний характер, актуалізуючи такі психічні функції як сприйняття, емоції, інтелектуальну та вольову діяльність.

Оскільки одиницею психічної діяльності (за М.Я. Гротом) є психічний оберт, прийняття студентами стратегічних життєвих рішень доцільно розглядати як цілісний процес активізації сприйняття, емоцій, інтелектуальної та вольової активності особистості. Цей процес актуалізує ціннісно-мотиваційні, емоційно-почуттєві, інтелектуальні та вольові психологічні механізми і здійснюється послідовно через певні етапи.

Серед ціннісно-мотиваційних механізмів вчені (С. Занюк, М.А. Чумакова та ін.) визначають провідним світогляд, потреби, мотиви, ідеали, смисли, цінності, переконання, принципи та інтереси.

До емоційних механізмів вчені (К.Е. Изард, Г.С. Костюк та ін.) відносять емоції, почуття, афекти, бажання та переконання. Емоції визначають як особливий клас психічних процесів і станів, пов'язаних з інстинктами, потребами, мотивами, і які відображають у формі безпосереднього переживання (задоволення, радості, страху тощо) значимість діючих на людину явищ і ситуацій для здійснення її життєдіяльності.

Інтелектуальними механізмами вчені (Г.О. Балл, О.К. Тихоміров, В.М. Чернобровкін та ін.) вважають проблематизацію, цілепокладання, продукування гіпотез, аргументацію, вибір, антиципацію та інтуїцію. При цьому проблематизація розглядається як уміння людини знаходити і ставити проблему (К.О. Абульханова-Славська) [1, с. 207-209].

Вольовими механізмами вчені (Л.С. Виготський, Г.С. Костюк, О.Р. Лурія та ін.) вважають, перш за все, силу волі, яка набувається особистістю за умови наявності чи розвитку певних якостей. Як відомо, саме волю відомий психолог Л.С. Виготський відносив до вищих психічних функцій, ставлячи її поряд зі свідомістю людини.

Функціонування волі великою мірою зумовлюється системою значущих для особи цінностей, тих соціокультурних норм і переконань, якими вона керується, а також набором певних особистісних якостей. Отже, наявність у людини набору певних особистісних якостей – необхідна умова успішного прийняття рішень.

Дослідники (К.О. Абульханова-Славська, Г.О. Балл, Г.С. Костюк, Л.В. Сохань та ін.) виокремлюють такі вольові якості, як: цілеспрямованість, принциповість, самостійність та ініціативність, витримка, рішучість, наполегливість, організованість та відповідальність.

Аналіз наукових досліджень дозволив визначити послідовність етапів прийняття стратегічних життєвих рішень, а саме:

- 1) усвідомлення значущості цілей;
- 2) з'ясування життєвих альтернатив;
- 3) прийняття попереднього рішення (вибір або уточнення);
- 4) прийняття (реалізація) остаточного стратегічного життєвого рішення [6].

Таким чином, у центрі розробленої моделі має перебувати особистість студента з її віковими, індивідуально-психологічними та діяльними характеристиками. При цьому психологічним змістом стратегічних життєвих рішень у нашому випадку мають виступати професійне самовизначення, вибір супутника життя та визначення життєвої позиції особистості.

Розроблена на цих засадах психологічна модель процесу прийняття студентами стратегічних життєвих рішень подана на рис. 1.

Надалі розглянемо структурний склад моделі та основні зв'язки детальніше. Оскільки процес прийняття рішень доцільно розглядати як внутрішню психічну діяльність людини, закономірно зважати на те, що будь-яка діяльність зумовлюється актуалізацією потреб як на рівні організму, так і на рівнях індивіда та особистості. У нашому випадку ці потреби зумовлені як віковим зростанням студентів, так і їх особистісним становленням у процесі соціалізації.

Потреба у професійному самовизначенні актуалізується з особливою інтенсивністю в юнацтві, підтверджується розвиненими фізичними та психічними властивостями молодшої людини та набуває індивідуальної своєрідності через професійні інтереси, схильності, здібності, зумовлюючи надалі відповідну психологічну діяльність щодо професійного самовизначення студента.

У відповідності до розробленої психологічної моделі прийняття стратегічних життєвих рішень студентами потреба в пошуку супутника життя виникає на біологічному, психофізіологічному рівні як інстинктивна потреба продовження роду, але надалі, суб'єктивуючись в індивідуально-психологічному вимірі особистості, набуває індивідуальної неповторності, індивідуальної забарвленості та зумовлює прагнення молодшої людини до відповідної психологічної діяльності щодо прийняття стратегічних життєвих рішень.

Так само потреба у визначенні життєвої позиції особистості зумовлена розвитком самосвідомості та опосередковується через самооцінку, ставлення до світу, оточуючих і реалізується у внутрішньому світі у сформованій системі цінностей, принципів і переконань, якими людина керується в житті.

Таким чином, потреби у прийнятті стратегічних життєвих рішень є біологічно та соціально зумовленими та опосередковуються засобом

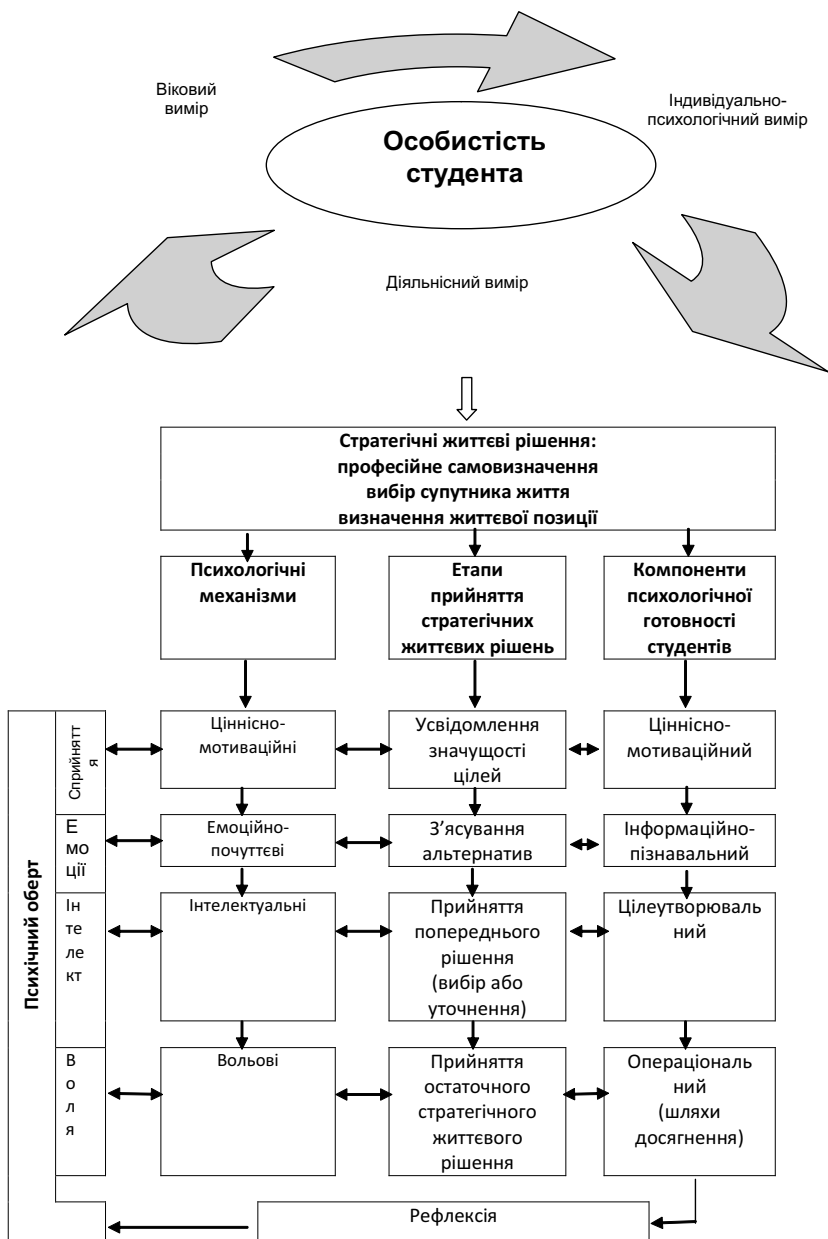


Рис. 1. Психологічна модель прийняття студентами стратегічних життєвих рішень.

психічного оберту (за М.Я. Гротом) через актуалізацію відповідних психічних процесів – від сприйняття інформації та відповідного ціннісного ставлення до неї (ціннісно-мотиваційні психологічні механізми: мотиви, ідеали, смисли, цінності, переконання, принципи, інтереси тощо), виникнення відповідних афективних станів (емоційно-почуттєві механізми: бажання, прагнення тощо), мисленевих операцій (інтелектуальні психологічні механізми: проблематизація, цілепокладання, продукування гіпотез, аргументація, вибір, антиципація, інтуїція), та вольових процесів (вольові психологічні механізми – цілеспрямованість, самостійність, ініціативність, витримка, наполегливість, рішучість, організованість, відповідальність тощо).

Психічний оберт – важлива психологічна умова, за якої у кінці вибору альтернатив людина приймає попереднє рішення, потім при отриманні додаткової інформації знову розглядаються нові альтернативи та порівнюються і уточнюється попереднє рішення. Цикл може повторюватися, доки людина не прийме остаточне рішення та визначить шляхи його реалізації.

У часовому вимірі процес прийняття стратегічних життєвих рішень здійснюється не миттєво, а послідовно, у декілька етапів – від усвідомлення значущості мети, накреслення цілей, з'ясування можливих альтернативних рішень, прийняття попереднього, не остаточного рішення, що залишає можливість уточнень – до кінцевого етапу – прийняття остаточного стратегічного життєвого рішення (на даному етапі психічного оберту). Кожен з наступних наведених у моделі етапів залежить від змісту та успішності подолання попереднього.

Актуалізованість наведених психологічних механізмів та реалізованість етапів прийняття стратегічних життєвих рішень є свідченням психологічної готовності студентів, яку слід розвивати як складне ієрархізоване структурне утворення, містить ціннісно-мотиваційний, інформаційно-пізнавальний, цілеутворюючий та операціональний компонентів та забезпечує здатність особистості до успішного професійного самовизначення, вибору супутника життя та визначення життєвої позиції особистості.

Психологічна готовність до прийняття студентами стратегічних життєвих рішень залежить від їх змісту. У сфері професійного самовизначення вона передбачає сформоване ціннісно-позитивне ставлення до певного напрямку професійної діяльності, наявність мотивації, наявність необхідних професійних знань, усвідомлення мети професійного зростання та об'рунтованість прийнятого рішення і шляхів його досягнення.

Психологічна готовність студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень стосовно вибору супутника життя передбачає усві-

домлення цінностей подружжя, сформовану мотивацію до пошуку своєї половини, наявність знань, необхідних для створення сім'ї, визначеність мети, об'рунтованість прийнятого рішення та шляхів його досягнення.

Психологічна готовність студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень стосовно визначення життєвої позиції особистості характеризується усвідомленням цінності власних поглядів, світоглядних установок і переконань, а також світоглядних переконань оточуючих, мотивацією до побудови та вдосконалення власної життєвої позиції, ставленням до себе та світу; знаннями щодо видів життєвих позицій особистості та можливостей побудови власної життєвої позиції; визначеністю мети та шляхів побудови власної життєвої стратегії; об'рунтованістю прийнятого рішення щодо обраної життєвої позиції та шляхів його досягнення.

Стан готовності забезпечує перехід до виконання нового завдання або до виконання завдання в умовах, що змінилися. Задоволення та розвиток потреб, зміна зовнішніх і внутрішніх умов (інтроспекція, самоаналіз) через здійснення рефлексії призводять до виникнення нового психічного оберту, який відповідає більш високому якісному рівню психічної саморегуляції і може привести до більш виваженого прийняття студентом стратегічних життєвих рішень.

Таким чином, до складу розробленої моделі увійшли рушійні сили, змістовні, часові та результативні характеристики процесу прийняття стратегічних життєвих рішень студентами.

Висновок. Використання моделі на практиці дозволяє конкретизувати основні показники та критерії готовності до прийняття стратегічних життєвих рішень студентами, здійснювати діагностику цього процесу та розробляти програми психолого-педагогічної підготовки студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
2. Балл Г.О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах) / Г.О. Балл. – К. – Рівне : Видавець Олег Зень, 2007. – 172 с.
3. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / А Адлер ; [пер. Боровиков А.]. – М. : Академический проект, 2007. – 232 с. – (Психологические технологии).
4. Моляко В.А. Творческая конструктология (пролегомены) / В.А. Моляко. – К. : Освіта України, 2007. – 388 с.

5. Грот М.Я. Вибрані психологічні твори / [упоряд., передм., прим. М.Д. Бойправ] / М.Я. Грот. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2006. – 296 с.

6. Помиткіна Л.В. Моделювання етапів прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень як психологічна проблема / Л.В. Помиткіна, Д.Е. Помиткін / Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. – К. : Інформаційно-аналітичне агентство, 2012. – Т. X. – Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. – Вип. 22. – С. 560-569.

7. Психологія : підручник для педагогічних вузів / за ред. дійсного члена АПН СРСР проф. Г.С. Костюка. – К. : Рад. школа. – 1968. – 572 с.

8. Сохань Л.В. Искусство жизнетворчества. Предназначение. Жизнетворчество. Судьба: Социологические очерки, социально-психологические эссе, интервью, глоссарий / Л.В. Сохань. – К. : ИД Дмитрия Бураго, 2010. – 576 с.

9. Тихомиров О.К. Психологические механизмы целеобразования / О.К. Тихомиров. – М. : Наука, 1977. – 258 с.

10. Фрейджер Р. Личность. Теории, упражнения, эксперименты / Роберт Фрейджер, Джеймс Фейдимен. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2006. – 704 с.

11. Чернобровкін В.М. Психологія прийняття педагогічних рішень : монографія / Володимир Миколайович Чернобровкін ; Держ. закл. "Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка". – Луганськ : Вид-во ДЗ "ЛНУ імені Тараса Шевченка", 2010. – 448 с.

УДК [159. 923: 378] 057. 8

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЦІННІСНИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ

Потанчук Л.В.

У статті розглядаються теоретичні підходи до проблеми вивчення ціннісних якостей особистості студентів, які обрали професію журналіста. Особливу увагу приділено вивченню ціннісних якостей особистості, що визначають пріоритетну сферу в процесі підготовки до майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: особистість, цінності, комунікативність, толерантність, емпатійність, творчість.

В статье рассматриваются теоретические подходы к проблеме изучения ценностных качеств личности студентов, которые избрали